

Аналіз балансових ризиків при оцінці реальної бази комерційного банку

У статті запропоновано підхід до визначення видів фінансових ризиків, характерною особливістю якого є виділення ризику незбалансованої ліквідності, кредитного, процентного та валютного ризиків. Такий підхід до класифікації фінансових ризиків спрощує розробку та впровадження системи управління фінансовими ризиками на основі економіко-математичного моделювання.

In the article the approach to determination of types of financial risks, the characteristic feature of which the selection of risk of the unbalanced liquidity, a credit, percent and currency the risks, is offered. Such approach to classification of financial risks simplifies development and introduction of the system of management by the financial risks on the basis of economic-mathematical modeling.

Ключові слова: комерційний банк, фінансові ризики.

Вступ. Аналізуючи різні погляди на визначення ризику та його характерні ознаки, можна виділити характерні риси, які притаманні банківському ризику:

- ризик пов'язаний з існуванням невизначеності;
- ризик характеризується ймовірністю настання події;
- ризик враховує величину кінцевого результату (розміру збитку або втрати вигоди).

В цілому ризик банку – це ситуативна характеристика діяльності комерційного банку, що відображає невизначеність її результатів та ймовірність настання негативних наслідків у зв'язку з непередбаченими змінами в обсягах, доходності, вартості та структурі активів та пасивів, які спричиняють до появи фінансових втрат банку.

Ризик – це невід'ємна частина управління власними засобами банку. Отже, для банківської діяльності мова йде не про уникнення ризику взагалі, а про його прогнозування і зниження до мінімального рівня.

У зв'язку із досліджуваною проблемою аналізу балансових ризиків при оцінці реальної бази комерційного банку відзначимо роботи І.В. Вишнякова [1], Д. Завадської [2], П. В. Конюховського [3], І. Н. Кулініча [4], Н.В. Хованова [5], В. Сушка [6], С. Черних [7], Н.В. Шаркаді [8] та ін.

Постановка завдання. Метою даної статті є аналіз балансових ризиків банку, зокрема, кредитного ризику, ризику ліквідності і процентного ризику. При цьому, ризик структури капіталу в моделі по суті буде ризиком незбалансованої ліквідності. Валютний ризик, тобто ризик, пов'язаний зі зміною курсу валют, виключений з аналізу, оскільки всі активи банку вважаються за виражені в гривневому еквіваленті. Невисока активність торгівлі цінними паперами на рівні регіону дозволила залишити за межами дослідження також ринковий ризик.

Результати. Кредитний ризик – це вірогідність втрати всієї або частини вартості активів, що існують у формі позик, врахованих кредитною організацією векселів, гарантій і поручительств, виданих банком. При визначенні кредитного ризику необхідно враховувати низку чинників: економічну і політичну ситуацію в країні і регіоні, в якому діє господарюючий суб'єкт — позичальник, юридичний статус і ліцензування діяльності позичальника, кредитоспроможність дебітора, диверсифікація і обмеження кредитних вкладень.

Ризик ліквідності пов'язаний з виникненням ситуацій, коли банк не в змозі забезпечити своєчасне виконання своїх зобов'язань. Очевидно, що втрата частини активів приведе не тільки до зниження прибутковості для комерційного банку, але і до можливого браку коштів для погашення зобов'язань. У цьому сенсі кредитний ризик і ризик ліквідності є тісно взаємопов'язаними.

Процентний ризик пов'язаний із зміною рівня процентних ставок і можливим внаслідок цього недоотриманням доходу по активах. Оскільки ринкові механізми не є достатніми для запобігання надмірних ризиків, у тому числі і в соціально значущій банківській системі, то виникає необхідність аналізу ризиків за допомогою їх кількісної міри способу обмеження.

На фінансовому ринку широко розповсюджені моделі, в яких ризик виражений як стандартне відхилення майбутньої прибутковості по портфелю активів. Ця величина визначається на основі статистичних даних про поведінку

цін активів попередніх періодів. Як підтверджує практика, більший прибутковості активу відповідає більший ризик, тобто існує висока вірогідність відхилення майбутньої прибутковості (майбутньої ціни активу) від очікуваного значення. Ще одним вимірником ризику є дюрація (середня тривалість платежів), яка часто використовується при описі процесу управління портфелем облігацій. Основною проблемою застосування подібних методів опису ризику, особливо в банківській кредитово-інвестиційній діяльності, є те, що прогнози щодо імовірного розподілу майбутніх цін вимагають величезного масиву даних, глибокої передісторії діяльності фірми на ринку, а також вони володіють високою чутливістю до значних відхилень в статистичних даних. Особливо це відноситься до банківської діяльності, коли прогнози щодо майбутнього фінансового стану клієнта банку утруднені через малу фінансову передісторію, «непрозорість» фінансової звітності, можливість великих флуктуацій фінансового ринку.

В зв'язку з цим врахування ризику представляється доцільним в рамках нормативного підходу, тобто на основі нормативних актів державних органів (перш за все НБУ), регулюючих банківську діяльність. Такий підхід виправданий також і тим, що він заснований на рекомендаціях міжнародних фінансових інститутів, безпосередньо дозволяє відобразити в моделі управління вимоги законів і інструктивних матеріалів, а також тим, що робить можливим застосування результатів аналізу основних моделей банківської діяльності. Очевидно, що із зростанням частки власних засобів банку ризик його розорення падає. Досягається це, як правило, ціною зниження рентабельності власного капіталу. Тому фінансисти прагнуть знайти певний компроміс між ризиком банкрутства і рентабельністю.

Питання про методологію оцінки банківського капіталу і визначення суми активів, зважених з урахуванням ризику є предметом нормативного регулювання на рівні Національних банків.

Вибір як міри ризику нормативу достатності капіталу банку Н1 дозволяє врахувати в моделі управління ресурсами ризик і дати його кількісну характеристику, здійснити взаємозв'язок пасивів і активів, а також врахувати реальні нормативні обмеження, що накладаються НБУ на діяльність кредитних організацій. Проте не менш важливим представляється використання інструментів, направлених на зниження ризику. Як такий інструмент

розглядається резерв, що обов'язково створюється банком одночасно з вкладенням ресурсів в той або інший актив.

Резерви (фонди), що формуються кредитними організаціями на можливі втрати по позиках, для покриття валютних, процентних і інших фінансових ризиків, а також під знецінення цінних паперів є одним із способів управління кредитними ризиками.

Чинним законодавством в цілях забезпечення фінансової надійності банків передбачено обов'язкове формування кредитними організаціями подібних резервів. Так, згідно Закону України «Про банки і банківську діяльність» банківські організації зобов'язані створювати резерви на покриття кредитних ризиків. При цьому порядок формування і використання даних резервів встановлюється Національним банком України. НБУ встановлюються також мінімальні розміри створюваних банками резервів.

При створенні комерційними банками резерву на можливі втрати по позиках використовується принцип обережності, який полягає в тому, щоб при управлінні кредитними ризиками, а також виділенні сумнівних заборгованостей не виникло ситуації, при якій загрозові фінансовому стану банку існуючі ризики переносилися б на наступні періоди. Ризик настає в результаті несплати позичальником кредиторів основного боргу і відсотків по ньому у встановлений кредитним договором термін. Виникнення кредитного ризику (його потенційна можливість) може бути пов'язане не тільки з простроченням кредитного зобов'язання, зважаючи на неплатоспроможність боржника і відсутність у нього належної ліквідності. Ризик може виникнути у зв'язку з помилковою метою кредиту, з формою володіння позичальником власності, з галузевою приналежністю, видом гарантій по позиках і надійністю самих гарантів, оцінкою виконання раніше узятих зобов'язань по позиках, а також з прогнозами перспектив подальшого розвитку позичальника. Виходячи із ступеня ризику, позикову заборгованість підрозділяють на чотири групи, кожна з яких носить, звичайно, умовний характер.

Позики розділяються за наступних підстав: по наявності відповідного і належним чином оформленого реального забезпечення, і по кількості прострочених днів, що дозволяє виділити стандартні, нестандартні, сумнівні, небезпечні і безнадійні позики. У табл. 1 показано поділ кредитів за групами ризику.

Під забезпеченою (реальною) позикою розуміється позика, під заставу якої були внесені ліквідні активи, що мають вартість, рівну, або перевищуючу вартість самої заборгованості, позика, що має страхове забезпечення, а також позика, що має гарантійні зобов'язання.

Таблиця 1.

Класифікація позик за групами ризику

Характеристики позики	Класифікація позик		
	I забезпечені	II недостатньо забезпечені	III незабезпечені
Поточна позикова заборгованість за відсутності прострочених відсотків по ній	1		1
Позикова заборгованість з простроченою виплатою за основним боргом до 5 днів включно; поточна заборгованість з простроченою виплатою відсотків до 5 днів включно; переоформлена один раз без яких-небудь змін умов договору	1	2	3
Позикова заборгованість з простроченою виплатою за основним боргом від 31 до 180 днів включно; поточна заборгованість з простроченою виплатою відсотків від 31 до 180 днів включно; переоформлена двічі із зміною умов договору або більше двох разів незалежно від наявності таких змін позики	2	3	4
Позикова заборгованість з простроченою виплатою за основним боргом понад 180 днів або поточну заборгованість з простроченою виплатою відсотків понад 180 днів	3	4	4

Якщо величина забезпечення позики на момент її видачі складає не менше 60% величина самої позики, проте згодом її реальна величина негативно змінилася, або реалізація забезпечення є малоюмовірною, то позика вважається недостатньо забезпеченою.

У випадку якщо позика не має забезпечення, або вартість її забезпечення складає менше 60% вартості позики, така позика визнається незабезпеченою.

Таким чином, при визначенні ступеня забезпеченості позики береться до уваги не наявність самого факту забезпечення, а реальна можливість кредитора у разі неповернення кредиту максимально погасити свої збитки за рахунок

забезпечення позичальника.

Практика показує, що з тих чи інших причин буває досить складно визначити характер позикового забезпечення і встановити точну межу, наприклад, між реальною і недостатньо забезпеченою позикою, проте представляється, що вибраний критерій для такої класифікації є найбільш вдалим, оскільки до певної міри відображає прийняту банківську практику.

Резерв на можливі втрати по позиках є спеціальним резервом, необхідність формування якого обумовлена кредитними ризиками в діяльності банків. Вказаний резерв забезпечує створення банкам стабільніших умов фінансової діяльності і дозволяє уникати коливань величини прибутку банків у зв'язку із списанням втрат по позиках. Резерв на можливі втрати по позиках формується за рахунок відрахувань, віднесених на витрати банків. Резерв на можливі втрати по позиках використовується тільки для покриття непогашеної клієнтами (банками) позикової заборгованості по основному боргу. За рахунок вказаного резерву проводиться списання втрат по нереальних для стягнення позиках банків.

Банки в обов'язковому порядку повинні формувати резерв на можливі втрати по всіх позиках, на основі нормативів, приведених в табл. 2

Таблиця 2.

Розмір відрахувань в резерв по класифікованих позиках (у відсотках від суми основного боргу)

Група ризику	1	2	3	4
Розмір резерву	1	20	50	100

Резерв на можливі втрати по позиках формується щомісячно на звітну дату в останній робочий день звітного місяця, що ще раз підкреслює обґрунтованість вибору часового інтервалу в один місяць. Загальна величина резерву (залишки на рахунках по обліку резерву на можливі втрати по позиках) повинна щомісячно уточнюватися (регулюватися) залежно від суми фактичної позикової заборгованості, в т.ч. з урахуванням зміни суми основного боргу при зміні курсу гривні по відношенню до іноземних валют, а також ціни на дорогоцінні метали на дату регулювання, і від групи ризику, до якої віднесена та або інша позика (врахований банком вексель) на звітну дату. Формування резерву здійснюється окремо по кожній виданій позиці. Резерв на можливі втрати по позиках використовується тільки для покриття непогашеної

клієнтами (банками) позикової заборгованості по основному боргу.

Викладений механізм формування резерву є теоретичною основою при формуванні блоку моделі управління ресурсами, пов'язаного із зниженням одночасно кредитного ризику і ризику ліквідності. На його основі враховані реальні вимоги нормативів до величини банківського резерву.

Третє джерело ризику, що враховується в моделі управління, і виникає унаслідок зміни процентних ставок, більшою мірою, ніж перші два (кредитний ризик і ризик ліквідності) можна віднести до чинників зовнішнього економічного середовища. Банки регіонів практично не впливають на рівень процентних ставок по своїх активах, який складається у фінансових центрах країни, або навіть світових фінансових центрах, на ринку цінних паперів, валютному ринку і ринку зобов'язань. Цей чинник ризику, на нашу думку, може бути врахований шляхом прогнозу майбутніх процентних ставок. Для можливості такого прогнозу необхідно розглянути деякі особливості ринку процентних ставок.

Ринок процентних ставок є фінансовим ринком, на якому встановлюється ціна самих грошей. Ціна грошей як функція часу, залежить не тільки від довжини часового інтервалу, але також від постійних флуктуації на ринку. Невизначеність в прогнозах майбутніх цін на ринку відкриває широкі можливості для існування похідних фінансових інструментів, заснованих на майбутній ціні грошей.

Найбільш природним контрактом, що використовує поняття процентної ставки, є облігація – угода заплатити певну суму сьогодні в обмін на зобов'язання повернути (зазвичай) велику суму в майбутньому. Звичайно, вартість такого контракту залежатиме в реальності не тільки від довжини часового інтервалу, але також від таких чинників, як кредитоспроможність позичальника і його репутація.

Для повнішого віддзеркалення блоку процентних ставок і процентного ризику в моделі управління ресурсами було вивчено часову структуру процентних ставок і показаний її тісний зв'язок з прибутковістю на ринку облігацій. Основна концепція моделювання ціни облігації вимагає розгляду лише двох чинників – довжини часового інтервалу до моменту погашення і відношення сьогоднішньої ціни облігації до номіналу. Дата погашення позначається T , а відношення сьогоднішньої ціни до номіналу $P(0,T)$. У

подальші моменти часу (від 0 до T) ціна може змінюватися. Вона позначається $P(t, T)$. Ціна облігації у момент часу T рівна в точності одній гривні, $P(T, T)=1$.

Прибутковість, яку позначимо як $R(t, T)$, відновлюється по цінах облігацій $P(t, T)$ у момент t , і задається виразом

$$R(t, T) = \frac{-\ln P(t, T)}{T - t}.$$

Таким чином, є можливість по цінах облігацій з різними термінами погашення відновити криву $R(t, T)$ в один з фіксованих моментів часу t . У момент часу спостереження, тобто у момент часу 0, ця крива називається часовою структурою процентних ставок. Відмінність в прибутковості для різних термінів виконання відображає очікування інвесторів по відношенню до майбутнього рівня процентних ставок.

Для цілей моделювання зручніше перейти до поняття миттєвої процентної ставки, тобто, ставки запозичення, яке оплачується практично миттєво. Якщо у момент t ми займаємо на період від t до $t+\Delta t$, де Δt є малий інтервал часу, то рівень прибутковості $R(t, t+\Delta t)$ складе

$$R(t, t + \Delta t) = \frac{-\ln P(t, t + \Delta t)}{\Delta t}.$$

Миттєва ставка $r(t)$ визначається як

$$r(t) = R(t, t) = -\frac{\partial \ln P(t, t)}{\partial T}.$$

Аналіз ринку процентних ставок показав, що існує тісний взаємозв'язок між цінами облігацій і кривої прибутковості, що дозволяє банку за спостереженнями ринкових цін відновлювати існуючу часову структуру процентних ставок, а також прогнозувати її зміну в майбутньому. Маючи прогноз майбутніх процентних ставок банк в змозі передбачати, яка буде структура розміщення ресурсів і прибутковість в майбутньому.

Висновки. Враховуючи недоліки використовуваних класифікацій фінансових ризиків комерційного банку, нечіткість критеріїв, обраних для їх поділу, неоднозначність віднесення до відповідних категорій, в статті запропоновано підхід до визначення видів фінансових ризиків. Згідно принципів системного підходу, класифікація видів ризиків повинна будуватися таким чином, що дозволяє, з одного боку, достатньо повно фіксувати їх внутрішні структурні особливості та типологію зв'язків з об'єктом захисту, з

іншого – припускати в майбутньому у відповідності з практичними потребами можливість послідовних поділів кожного ризику на елементи. А саме, на нашу думку, до фінансових ризиків можна віднести ризик незбалансованої ліквідності, кредитний ризик, процентний та валютний ризик. Такий підхід до класифікації фінансових ризиків визначає найбільш суттєві та значущі їх види, що спрощує розробку та впровадження системи управління фінансовими ризиками на основі економіко-математичного моделювання.

Література

1. Вишняков И.В. Экономико-математические модели оценки деятельности коммерческих банков / И.В. Вишняков. – СПб.: СПбГУ, 1999. – 250 с.
2. Завадская Д. Оптимизация кредитно-депозитной стратегии банка / Д. Завадская // Банківська справа. – 2004. – № 2. – С.87-91.
3. Конюховский П. В. Микроэкономическое моделирование банковской деятельности / П. В. Конюховский. – СПб.: Питер, 2001. – 224 с.
4. Кулинич И. Н. Управление банковскими рисками как способ повышения платежеспособности коммерческого банка / И. Н. Кулинич // Актуальні проблеми економіки. – 2005. – № 1. – С. 60-68.
5. Сушко В. Современные подходы к оценке эффективности банковских бизнесов и продуктов с учетом рисков / В. Сушко // Финанс. консультация. – 2004. – № 4 – С. 13-19.
6. Хованов Н.В. Математические модели риска и неопределенности / Н.В. Хованов. – СПб.: СПбГУ, 1998. – 199 с.
7. Черных С. Управление банковскими рисками / С. Черных // Вопросы экономики. – 2004. – № 8 – С. 120-127.
8. Шаркаді Н.В. Управління банківськими ризиками як основа формування залучених ресурсів банків / Н.В. Шаркаді // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 5 – С. 45-53.